

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KEREITI YA 12

SESOTHO PUO YA LAPENG (HL)

PAMPIRI YA PELE (P1)

PUDUNGWANA 2022

TATAISO YA HO TSHWAYA

MATSHWAO: 70

Tataiso ena ya ho tshwaya, e na le maqephe a 7.

TATAISO YA HO TSHWAYA TEKOKUTLWISISO

- Kaha sepheo e le ho lekola kutlwisiso ya moithuti, mopeleto o fosahetseng le diphoso tsa puo karabong di se ke tsa nkelwa matshwao ntle le ha diphoso tseo di nyotobetsa moelelo/kutlwisiso. (Diphoso di nne di bontshwe)
- Ha mohlalobuwa a sebedisitse mantswa a tswang puong e nngwe e seng ena a hlahlojwang ho yona, mantswa ao a se natswe, hape a se ke a nkelwa matshwao ha karabo e ntse e na le moelelo o utlwahalang. Leha ho le jwalo haeba lentswe le hlahang puong e nngwe le sebedisitswe temeng ebile le hlahella e le karabo e nepahetseng le fuwe matshwao.
- Bakeng sa potso e bulehileng, mohlalobuwa a se ke a Abelwa matshwao bakeng sa karabo ya E/TJHE kapa KE A DUMELA/HA KE DUMELE. Lebaka/tshehetso ke yona e lokelang ho Abelwa matshwao.
- Ho se fanwe ka matshwao bakeng sa NNETE/MAFOSI kapa NTLHA/MOHOPOLO. Lebaka/tshehetso ke yona e lokelang ho Abelwa matshwao.
- Ha karabo e hloka lentswe le le leng empa mohlalobuwa a fane ka polelo e felletseng, a Abelwe matshwao hafeela lentswe le nepahetseng le sehelletswa mola/qatsohisitswe.
- Ha potso e batla dintlha tse pedi/tharo, mohlalobuwa yena a fane ka dintlha tse fetang tse boletsweng, ho tshwauwe tse pedi/tharo tse qalang.
- Amohela mantswa a hlahang dipuong tse sebediswang mabotoweng a fapaneng.
- Bakeng sa dipotso tse nang le kgetho, ananela tlhaku e emetseng karabo e nepahetseng kapa karabo e ngotsweng ka botlalo.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO

POTSO YA 1

TEMA YA A

- 1.1 Mongodi o hlalosa hore mmutlanyana o matha ho feta batho. ✓✓ (2)
- 1.2 Ba ne ba tseba hore mahloko a dinoha a ya bolaya mme ba ne ba etsetsa hore diphoofolo tseo di shwe kapele. ✓ (1)
- 1.3 Dipulamadiboho ke baqapi/basibolli ba mollo o seng o sebediswa matsatsing a kajeno. ✓ (1)
- 1.4 Dipabi ha di bole. ✓
Di ne di fana ka morolo ho batho ba nkileng maeto hore ba se ke ba kgathala kapele.
Di etsa hore ba se ke ba lapa kapele. ✓
[Dikarabo tse nepahetseng, tsa bahlahlobuwa di tshwauwe ka nepo] (2)
- 1.5 Ka sepheo sa ho hlakisa hore tsietsi leha e ka ba kgolo hakae, ha e hlale ho Basotho, ebile ba e rarolla ka sebete le boitshupo. ✓✓ (2)
- 1.6 Mongodi o toboketsa ntlha ya hore bana ba mehleng ya pele ba ne ba ipheletse hantle ebile ba nonne. ✓✓ (2)

- 1.7 Ba ne ba beha moriana o bitswang thobeha sethong se robhileng ebe ba tlamella thupa ya sefate hore setho seo se fole se ntse se otlohlile hantle.✓✓ (2)
- 1.8 C/ ka sewelo.✓✓ (2)
- 1.9 E hokahana le maemo a bophelo ka tsela ya hore methokgo ya nakong ya maswetso ke yona metheo ya meriana ya kajeno.✓✓ (2)
- 1.10 E, e ka kgona hobane meriana e sebediswang ho thusa masapo a robhileng e entswe ka ditlamatlama mme thobeha le yona ke setlamatlama.
Tjhe, ka lebaka la hobane ditlamatlama tseo ha di sa fumaneha habobebe mme ho bonahala ho se ho totile tshebediso ya samente ya kgepese, ho thata ho nnetefatsa hore setlamatlama seo se ka kgona ho etsa mosebetsi ona. ✓✓✓ (3)
[Ela tlhoko dikarabo tsa bahlahlobuwa tse bontshang ho nepahala ha maikutlo a bona]
- 1.11 E ne e tsepame e bile e tshepahala hobane ha ba sheba diriti tsa bona di ne di shebahala ka mokgwa o le mong kamehla haholo ha letsatsi le tjhabile le haeba le ne le le siyo, ho ne ho ntse ho ena le dintho tse ding tse ba tsebisang nako.
Mekgwa eo e ne e tsepame kaha ha ba ne ba sheba diriti tsa bona ba ne ba tseba hore ha seriti se le ka tlasa bona, ke hara mpa ya motsheare, ha se le selelele, letsatsi le ya madikelong. Hape ba ne ba sheba le dinaledi kapa lona letsatsi hore le hokae.✓✓✓ (3)
[Motshwayi a badisise karabo ya mohlahlobuwa mme a mo abele matshwao a mo lokelang]
- 1.12 Ho na le lehlabathe le lengata.
Ho na le ditlamatlama tse omelletseng ho bontsha hore ke sebaka se ommeng.
Dihwana tse tshelang metsi.
Mofuta wa batho ba setshwantshong, ba tlwaelehileng ba dula mahwatateng.
Tsela eo banna bana ba apereng ka yona.✓ (1)
[Tshwaya e le nngwe feela]
- 1.13 Ke mafosi hobane dihla tsa selemo ha di kgethe sebaka, di fetoha ho ya ka dinako tsa tsona.✓✓ (2)
- 1.14 Ho fehla mollo.✓ (1)
- 1.15 Ba shebile thupa e hohlwang bakeng sa ho fehla mollo kaofela ha bona.✓ (1)
- 1.16 TEMA YA A e bua ka batho ba kgale ba neng ba etsa dintho ho ya ka bohlale ba seholoholo mme ho TEMA YA B re bona mohlala o phelang ka ho sebediswa ha thupa ho fehla mollo jwalo ka mehleng ya bohoholo.✓✓✓ (3)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2****TEMA YA C**

Baithuti ba bangata ba tlohella sekolo hare ka lebaka la ho hloka tjhelete.✓ Ho hloleha ha dikolo tse ngata ho lokisetsa baithuti hore ba kgone ho ithuta ditsheng tse phahameng ke pharela.✓ mme le tlhokeho ya tsebo ya makala ao ba batlang ho a latela ke tshita e kgolo.✓ Ba sitiseha dithutong tsa bona hobane ba a inyadisa✓ hoo qetellong, pehelo ya nako ya ho phethela dithuto e hlohang ba bangata mme ba qetelle ba tebetswe.✓ Mekgwa ya ho ruta e fapane le ya sekolong hobane ho sebediswa marangrang.✓ Boitaolo ba bona bo ba isa ha masihlwane.✓

[Mantswe a 90]

Ka sebopeho sa dintlha

	QOTSO		DINTLHA
1	Bothata bo boholo bo etsang hore baithuti ba ngalohe ke ho hloka manyane a ho ba lefella dithutong tsa bona.	A	Baithuti ba bangata ba tlohella sekolo hare ka lebaka la ho hloka tjhelete.
2	Dikolo tse ngata di hloleha ho lokisetsa baithuti bakeng sa ho ya ditsheng tse phahameng tsa thuto ka lebaka la tlhodisano e kgolo e seng e rena dikolong	B	Ho hloleha ha dikolo tse ngata ho lokisetsa baithuti hore ba kgone ho ithuta ditsheng tse phahameng ke pharela.
3	Ho se be le tsebo ha baithuti ka makala ao ba batlang ho a latela kamora ho phethela lengolo la materiki e ba bothata bo boholo hobane ba qetelletse ba nkile makala a fosahetseng a thuto moo ba mathang ka mora metswalle ya bona.	C	Tlhokeho ya tsebo ya makala ao ba batlang ho a latela ke tshita e kgolo.
4	Baithuti ba iphumana ba se ba dula le bahlankana kapa barwetsana e le balekane empa batswadi ba sa tsebe hae. Ka nako tse ding moithuti o iphumana a se a na le ngwana ya sa rerwang mme ngwana eo e ba tshitiso ho yena.	D	Ba sitiseha dithutong tsa bona hobane ba a inyadisa.
5	Diyunibesithi tse ngata di rata ho behela baithuti nako e itseng hore ba phethele dithuto tsa bona. Sena e ba bothata ho baithuti ba dulang ba feila hobane ba qetella ba tebetswe sekolong kaha nako ya bona e fedile.	E	Pehelo ya nako ya ho phethela dithuto e hloa ba bangata mme ba qetellang ba tebetswe.
6	Maemo a thuto e phahameng a fapane haholo le maemo a sekolong moo baithuti ba neng ba tlwaetse ho rutwa ba shebane le matitjhere mahlong ka dinako tsohle.	F	Mekgwa ya ho ruta e fapane le ya sekolong ka tshebediso ya marangrang.
7	Baithuti ba bang ka lebaka la ho dula hole le batswadi ba qala ho itaola, ba matha menate ba lebala thuto. Boitaolo bona ba bona bo ba tlisetsa mathata ao ba bang ba qetella ba bolailwe menateng moo.	G	Boitaolo ba bona bo ba isa ha masihlwane. Palo ya mantswe 89

HO TSHWAYA KGUTSUFATSO:

Ho tshwauwa ha kgutsufatso ho itshetlehile hodima ho kenyeletsa dintlha tse hlokwang ke potso.

Qotso: Polelo ha e ntse e le jwalo kaha e tswa temeng.

Polelo e fokoditsweng feela dikotwana tsa mantswe empa e ntse e na le tlhahlamano e tshwanang ya mantswe ho tswa temeng.

Ntlha: Polelo e bopilweng ka tsela e fapaneng le ya sethatho feela e ntse e arabela potso.

Polelo e nang le tlathetso ya mantswe a mang kapa tshebediso ya mahlalosongwe feela e ntse e arabela potso.

- **Kabo ya matshwao:**

- Matshwao a 7 bakeng sa dintlha tse 7 (ntlha e le 1 bakeng sa ntlha ya sehlooho).
- Matshwao a 3 bakeng sa puo
- Matshwao kaofela: 10

- **Kabo ya matshwao a puo ha bahlahlobuwa ba sebedisitse mantswe a bona:**

- Ha dintlha tse 1–3 di nepahetse: fana ka letshwao le 1
- Ha dintlha tse 4–5 di nepahetse: fana ka matshwao 0
- Ha dintlha tse 6–7 di nepahetse: fana ka matshwao a 3

- **Kabo ya matshwao a puo ha bahlahlobuwa ba sebedisitse diqotso di le jwalo:**

- Diqotso tse 6 – 7: se fane ka matshwao bakeng sa puo
- Diqotso tse 4 – 5: fana ka letshwao le 1 bakeng sa puo
- Diqotso tse 2–3: fana ka matshwao a 2 bakeng sa puo

Dintlha	Tse iqapetsweng	Tse qotsitsweng di le jwalo
Matshwao a dintlha		
Matshwao a puo		
Matshwao		
Matshwao ohle		

ELA TLHOKO:

- **Palo ya mantswe:**

- Batshwai ba lokela ho nnetefatsa palo ya mantswe a sebedisitsweng.
- Se ke wa hula matshwao haeba bahlahlobuwa ba sa bontsha palo ya mantswe a sebedisitsweng kapa haeba palo ya mantswe a sebedisitsweng e ngotswe e fosahetse. Ha palo ya mantswe e tlotse moedi o boletsweng, bala ho fihla palong ya mantswe e behilweng, ebe o emisa moo.

Mohlala

Puo	Polelo/Polelwana			Palo ya mantswe
Sesotho	Ke	a	tsamaya	3

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: DIBOPEHO LE DITLWAELO TSA TSHEBEDISO YA PUO**TATAISO YA HO TSHWAYA THUTAPUO LE TSHEBEDISO YA PUO****Mopeleto**

- Dikarabo tsa lentswe le le leng di tshwauwe di nepahetse leha mopeleto o fosahetse, ntle leha phoso eo e nyotobetsa moelelo wa lentswe leo.
- Dikarabo tse ngotsweng ka dipolelo tse felletseng, mopeleto o fosahetseng o se ke wa abelwa dintlha haeba tshebediso ya puo e le yona e hlahlojwang.
- Moo ho hlahlojwang kgutsufatso ya mantswe, karabo e be le matshwao a nepahetseng a puo.
- Dibopeho tsa dipolelo e be tse nepahetseng di be di ngolwe ka dipolelo tse felletseng ho latela ditaello.
- Bakeng sa dipotso tse nang le kgetho, ananela tlhaku e emetseng karabo e nepahetseng kapa karabo e ngotsweng ka botlalo.

POTSO YA 3

- 3.1 Di hlakisa molaetsa wa hore khampane ya Marematlou e kgona ho lefella motho sekoloto sa ntlo, sa koloi le dikoloto tse ding. ✓✓ (2)
- 3.2 Di matlafatsa sehloohwana sa papatso hobane di totobatsa mofuta wa dikoloto/boima ba dikoloto tseo motho enwa a leng ka hare ho tsona. ✓✓ (2)
- 3.3 Ke hore tshwantshiso ena e hohela moreki le ho fana ka tiisetso ya hore ho Marematlou ho lefella motho dikoloto tsa hae, ke ntho e nyane e etsahalang habonolo feela. ✓✓ (2)
- 3.4 A susumetsa baamohedi ba ditaba hore ba potlakele ho ilo thuswa ka ho lefella melato ya bona pele ba hlahelwa ke mathata a maholo. ✓✓ (2)
- 3.5 Babapatsi ba iponahatsa eka ba utlwelana le bareki somasomaneng eo ba leng ho yona mme ba tlisa tharollo empa bonneteng ba batla ho tla ba kuta ditjhelete kaha bareki ba e kgutlisa e se e na le phaello e kgolo. ✓✓ (2)
- [10]**

POTSO YA 4

- 4.1 Se bolela hore litara e le nngwe ya peterole e rekwa ka R25.00. ✓ (1)
- 4.2 Ke sesupo sa hore Afrika Borwa e a **inehela** hobane peterole e nyoloha nako le nako ka hoo ha e kgone ho e thibela. ✓✓ (2)
- 4.3 Ke maemo a bontshang hore maAfrika Borwa a ka tlasa maemo a boima a kगतello ka lebaka la ho nyoloha ha peterole mme sena se ba tlisetsa tlhopheho maphelong a bona. ✓✓ (2)
- 4.4 Ke sesupo sa hore peterole e se e ja ho rona bakeng sa hore e re thuse. ✓✓ (2)

- 4.5 Ho nyoloha ha peterole ke ketsahalo e tshwanetseng e etsehe kaha moruo wa naha o itshetlehile lekenong le tliswang ke theko ya yona empa bathong ba se nang makoloi le ba nang le makoloi e ba le kgahlamelo e mpe hodima dintho tsohle kaha dintho di a nyoloha.✓✓✓ (3)
[10]

POTSO YA 5

- 5.1 Le matlafatsa moelelo wa hore ho ima ha banana ba sekolo ho ngongorehisa batho ba bangata.✓✓✓ (3)
- 5.2 Ho tlisa kगतello ho lentswe lena 'moshanyana' e le ho toboketsa ntlha ya hore leha a ka imisa, bothata bo sallana le ngwanana.✓✓ (2)
- 5.3 C/selemo se fetileng.✓✓ (2)
- 5.4 Ho hlakisa ntlha ya hore moshanyana ha a imisitse ngwanana wa pele, a ka imisa le ba bang hape hobane ha ho be le sesupo sa hore o ntse a imisa banana.✓✓✓ (3)
[10]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 30
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 70